

Окрім того, принцип субсидіарності стає апробованим способом заперечення існуючих форм соціального відчуження (тоталітаризму, державної бюрократії, невиправданого втручання держави як у суспільне життя, так і життя окремо взятої особи). «Тоталітарній державі, — пояснював Іван Павло II, — притаманна і тенденція до поглинення націй, суспільства, родини, релігійних об'єднань і окремих осіб. Церква, обороняючи власну свободу, обороняє тим самим і людину, яка має коритися Богові, а не людям (Діян. 5:29), обороняє родину і різноманітні соціальні організації, а також народи, тобто всіх, хто має право на автономне існування і незалежність» [6, с. 80].

Висновки. На думку Соціального Вчительства Католицької Церкви, принцип субсидіарності покликаний захищати людей (окремих осіб чи малі групи) від зловживань з боку влади вищого рівня і водночас є закликом до влади допомагати малим групам і окремим особам у виконанні своїх громадянських обов'язків. Загалом цей принцип потрібний для того, щоб кожна сім'я чи мала група, чи особа могли безперешкодно виявляти свою активність в усіх сферах людського життя. Досвід соціальної практики свідчить, що заперечення субсидіарності, або її обмеження в ім'я демократії, або рівності всіх членів суспільства знищує та руйнує дух свободи та ініціативи, порушує міру самостійності малих соціальних груп, окремих осіб та межу їх компетентності.

Принцип субсидіарності протистоїть небезпеці одержавлення суспільства та найгірших проявів псевдоколективізму, суперечить спробам абсолютизувати світську владу, обмежує бюрократизацію державних і суспільних структур, зазіхання на права і свободи громадян.

Список використаних джерел

1. Компендіум соціальної доктрини Церкви. — К.: Кайрос, 2008. — 549 с.
2. Гьофнер Йозеф, кардинал. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. — Львів: Свічадо, 2002. — С. 61.
3. Катехизм Католицької Церкви. — Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002 р. Б. — 772 с.
4. Pius XI. Quadragesimo anno. Encyclical of Pope Pius XI on reconstruction of the social order [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова англ.
5. Pio XII. Radiomessaggio di Sua Santità Pio XII. Pentecoste 1941 nel 50 anniversario della «Regum novarum» [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/speeches/1941_radiomessaggio-pentecost_it.html, вільний. Назва з екрану. — Мова італ. Іван Павло II. Сотий рік (Centesimus Annus) енцикліка Вселенського архієрея Івана Павла II до достойних братів у єпископському служінні, священників і дияконів, членів релігійних спільнот, до всіх вірних християн і всіх людей доброї волі з нагоди сотої річниці енцикліки «Regum novarum» — К.: Видавничий Відділ «Кайрос» Київського Коледжу Католицької Теології св. Томи Аквінського, 2001. — 102 с.
6. Нойхауз Н. Ценности христианской демократии / Пер. с нем.- М.: Республика, 2005. — 192 с.

Розділ другий. ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

УДК 271.2

Коваленко Георгій (Юрій). Відкрите Православ'я як альтернатива і перспектива

Анотація. У своєму дослідженні автор аналізує та інтерпретує в динаміці з 2000 року і по сьогоднішній день деякі дані соціологічних досліджень Центру Разумкова щодо релігійної самоідентифікації громадян України, ставлення їх до Церкви в цілому та до конфесій та релігій, представлених в Україні. Автор також розглядає зовнішні (суспільні) і внутрішні (церковні) світоглядні тренди та показує небезпечне протиріччя між ними. Як варіант розв'язання цього конфлікту, автор пропонує ідею Відкритого православ'я та презентує приклади спроб її реалізації в проектах Відкритого православного університету Святої Софії-Премудрості.

Ключові слова: православ'я, відкрите православ'я, світоглядні тренди.

Abstract. In this research, author analyzes and interprets data of sociological researches of the Razumkov Centre concerning the religious self-identification of Ukrainian citizens, their attitude towards the Church in general and towards the denominations and religions presented in Ukraine in the dynamics from the year 2000 to nowadays. The author also considers external (social) and internal (church) outlook trends and shows a dangerous contradiction between them. As an alternative to solve this conflict, the author suggests the idea of Open Orthodoxy and presents an example of its implementation in projects of the Open Orthodox University of Saint Sophia the Wisdom.

Key words: Orthodoxy, open Orthodoxy, worldview trends.

Актуальність теми. При всій історичній вкоріненості і нинішній поширеності православ'я в Україні, українці мало знають про свою релігійну традицію. Як правило, православ'я уявляється як незмінна система догматів, моральних настанов та обрядових дійств, що жорстко регламентує життя сучасної віруючої людини, яка абсолютно підпорядковується волі церковної ієрархії і не має при цьому ніяких прав і голосу. Існуючі стереотипи заважають побачити істинну сутність православ'я, яке базується на унікальному релігійному досвіді пізнання людської і позалюдської природи, на творчому переосмисленні і наповненні новими сенсами традицій, на можливості і реальності розкриття в людині її творчих сил і особливого призначення. І тільки у фокусі нового осмислення православ'я може постати як відкрита система, яка віднаходить переконливі аргументи для самодостатньої ідентичності, для мирного співіснування з іншими духовними традиціями і для пошуку відповідей на виклики, які постали перед Україною і людством.

Мета статті - проаналізувати соціологічний зріз процесів ідентифікації сучасних українців, який свідчить про конфлікт між різними ідентичностями, та запропонувати ідею Відкритого православ'я як форму і спосіб подолання суперечностей всередині та ззовні даної системи.

Ступінь досліджуваності. Православні богослови, історики церкви, релігієзнавці постійно цікавляться станом православ'я, його проблемами і перспективами розвитку. Сучасна наука, зокрема соціологія, дає цікавий і раніше недоступний матеріал для аналізу і міркувань щодо цього. З іншого боку ми маємо багатовікову традицію неподіленого між собою богословського і філософського аналізу православ'я та спроб сформулювати його ідеальну модель. Ця традиція на наших теренах починається з Григорія Сковороди, яскраво розквітає у релігійній філософії кінця ХІХ – середини ХХ століття (від філософів о. Сергія Булгакова і Миколи Бердяєва до богословів о. Миколая Афанасьєва і о. Олександра Шмемана). І вже в ХХІ столітті ця традиція повертається до нас з еміграції в глибоких роботах о. Кирила Говоруна [1] та Антуана Аржаковського [2], переклади і видання яких були презентовані в Києві на початку 2018 року. Саме за участі останніх у 2014-15 рр групою православних богословів і філософів було висловлено ідею Відкритого православ'я і розпочався процес її формулювання.

Симптоматичними можна назвати і зусилля представників інших християнських конфесій, які розкривають зміст поняття "відкритість" щодо протестантизму [3]. Враховуючи новаторство і сегментарність ідеї відкритого православ'я, будь-які спроби її поширення і актуалізації сприятимуть розвитку як самого православ'я, його самоусвідомлення, так і його сприйняттю широким світом.

Основний виклад матеріалу. Вже понад 20 років Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова проводить соціологічні дослідження щодо релігійності українців та їх ставлення до питань державно-церковних стосунків. Останнє дослідження було опубліковане в березні 2017 року [4]. Результати цих досліджень є матеріалом для постійного аналізу політологами і релігієзнавцями, а іноді й богословами. В своїй праці автор пропонує власну аналітику деяких даних дослідження та їх динаміку. Одночасно розглядається конфлікт між суспільними і церковними світоглядними трендами. Як підсумок, автор пропонує напрямок розвитку для найбільшої релігійної спільноти України – Православ'я та запрошує до діалогу щодо нового формату єдності всієї багатоконфесійної релігійної спільноти України.

Загальний контекст (кількісний)

Це може здатися дивним, але за останні 20 років, незважаючи на великі суспільні зміни та місіонерську активність релігійних спільнот, в Україні майже незмінним залишився релігійний ландшафт. За даними Центра Разумкова [5], релігійна самоідентифікація українців залишається

стабільною (всі зміни на рівні статистичної похибки). Віруючими себе вважають 67% українців. З них: православні - це 68,2% (у 2000 році таких було 66%); греко-католики – 7,8% (7,6%); римо-католики – 1% (1%); протестанти – 1,9% (2%); просто християни – 7% (6,9%); юдеї – 0,2% (0,3%); мусульмани – 1,1% (0,7%); не відносять себе до жодного з релігійних сповідувань (можемо назвати їх “просто віруючими”) – 12,6% (15,3%).

Натомість зміни настроїв, згідно досліджень соціологів, відбуваються всередині Православ'я, принаймні щодо вибору між Київським і Московським Патріархатами (у 2010 році 22% - КП і 34% - МП, а у 2017-му: 38,8% - КП і 17,4% - МП відповідно). Але незмінно третина тих, хто асоціює себе з Православ'ям, продовжують самоідентифікувати себе як “просто православні” (37,9% у 2010 році і 35,7% у 2017).

Так само стабільною залишається статистика зареєстрованих релігійних громад. Враховуючи, що на рівні невеликих чисел навіть статистична похибка може створювати враження динаміки, я свідомо обрав цифри з досліджень 2016 і 2017 років, які більше відповідають даним інших років.

Згідно з державною статистикою (6), з 34 385 зареєстрованих релігійних громад, православними є 18 879 (12 328 – Московського патріархату і 5 111 – Київського патріархату, що є майже дзеркальною протилежністю даним соціологічних досліджень конфесійної релігійності). Греко-католицьких громад в Україні 3 862. Римо-католицьких спільнот – 934, а протестантських і харизматичних громад – 9812, юдейських спільнот – 276, мусульманських – 242. Пропорції статистики відрізняється від соціології (особливо в середині Православ'я). Обміну думок щодо цього було присвячено окремий Круглий стіл у Відкритому православному університеті (7). Але очевидно є невідповідність між суспільними настроями і самоідентифікацією наявних релігійних громад, що може бути відображенням певних тенденцій.

Загальний контекст (якісний)

Про наявність невідповідностей і внутрішніх конфліктів свідчить і якісний вимір досліджень Центру Разумкова. Незважаючи на те, що суспільна довіра до Церкви продовжує бути найвищою (63% українців довіряють Церкві), протягом останніх 17 років кількість українців, які вважають Церкву моральним авторитетом зменшилась з 56,3% до 42,2%. Відповідно з 26,5% до 38,8% зросла кількість людей, для яких Церква не є моральним авторитетом. Цікавим є і регіональні відмінності щодо цього питання. На Заході України Церква є моральним авторитетом для 68% українців, в Центрі – для 41%, на Сході – для 28%, а на Півдні – для майже 27%. Так само неоднорідною є релігійність українців по регіонам – віруючими себе вважають 91,3% українців на Заході, 69,9% - в Центрі, 59,5 –

на Сході і лише 42,7% - на Півдні. І саме на Півдні суттєво збільшилась кількість тих, хто знов, як і 17 років тому, вагається між вірою і невір'ям – з 8,3% до 22,4% протягом останнього року. Так само на Півдні збільшилась кількість переконаних атеїстів – з 3,2% до 7,9%. А на Сході збільшився відсоток тих, кому релігійні питання байдужі – з 8,2% до 16,3%. Також саме на Півдні і Сході України найбільше “просто віруючих” (24%), “просто християн” (понад 8%) і “просто православних” (понад 30%). Останні дві категорії віруючих складають помітний відсоток і в Центрі України, де розташована і столиця.

Замислитися також спонукає і ставлення українців до різних релігій і конфесій, а саме: 77,8% українців позитивно ставляться до Православ'я, негативно – лише 1,3%, а 13,5% - байдуже. Українців, які позитивно ставляться до Православ'я більше, ніж самих православних в Україні (68,2%), а тих, хто в негативі, менше ніж представників інших релігій.

Зовсім іншою виглядає картина ставлення українців (серед яких православні є більшістю) до інших релігій і конфесій. Найкраще ставлення, після православних, до греко-католиків – 36,4%, і католиків – 30,9%, але в динаміці позитив зменшується. Негатив всього 4,1% і 5%, але він збільшується. З іншими ситуація ще гірша. Позитив є невеликим і зменшується щодо протестантів (15%), ісламу (12,6%), юдеїв (12,5%) та євангелістів і харизматів (9,8%). Негатив у останніх перевищує позитив і збільшується у протестантів (16%) і юдеїв (15,4%), а стабільним залишається щодо ісламу (20%) і євангелістів і харизматів (19,6%). Переважним відношенням до інших є байдужість – до католиків (40,3%), греко-католиків (38,4%), протестантів (39,1%), мусульман (37,6%), юдеїв (38,8%) та євангелістів і харизматів (34,8%). Байдужість, звичайно, краще за негатив, але вона зменшується, як і позитив, а от негатив зростає.

І з цими тенденціями мала б щось робити саме православна спільнота, бо вона не тільки є найбільшою релігійною спільнотою в Україні, але має усвідомити, що соціологія описує ситуацію всередині Православ'я, яку не дуже помітно за величиною відбудованих храмів і блиском позолочених іконостасів.

Одночасно для українців світоглядно зафіксованим і незмінним протягом останніх років є твердження, що “Людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію” – 61,5%. Також переважна більшість українців (майже 75%) не заперечують право на існування будь-якої релігії, особливо тих, що проголошують ідеали добра, любові, милосердя і не загрожують існуванню іншої людини. При цьому частка тих, що стверджують, що “Істинною є лише та релігія, яку я сповідаю” є невеликою і зменшилася за рік з 9,3% до 6,1%. А це означає, що в суспільстві дуже високий рівень толерантності до релігійного вибору іншого, а відтак свобода совісті і світогляду в Україні не є декларативною.

Тренди зовнішні (суспільні) і внутрішні (церковні)

З одного боку, ми маємо розуміти, що неможливо відокремити Суспільство, Державу і Церкву один від одного в країні, де переважна більшість громадян є віруючими.

З іншого боку, носіями суспільних трендів є більшість громадян (для цього якраз й існує соціологія), а також представники громадянського суспільства, політичних партій і державної влади. А ось носіями внутрішньоцерковних трендів є представники церковної ієрархії і духовенства, яких у 42-мільйонній країні трохи більше ніж 30 тисяч на всі конфесії разом, а також ті, кого можна назвати постійними парафіянами. А таких за даними соціології не більше 20% (це завдяки традиційності західних регіонів), а за оцінками експертів і того менше (від 6 до 10%). Тобто загальні (суспільні) тренди – це ставлення до релігії, церкви і їх відносин з суспільством 80-90% українців, а внутрішньоцерковні тренди – це ставлення до тих самих питань 10-20% українців.

Звичайно, можна сперечатися щодо фаховості цих точок зору і умовності розподілу, але це тема іншої розмови. Зараз нас турбує полярність цих точок зору.

З іншого боку, щодо внутрішніх трендів не існує фахових досліджень (соціологи свідчать про неабиякий спротив релігійних спільнот) і спиратися доводиться на експертну думку фахівців, а також на власний багаторічний досвід перебування одночасно всередині православної релігійної спільноти і в постійному діалозі з громадянським суспільством і науковим середовищем. Абсолютна ж більшість духовенства не помітна і не почута в суспільному просторі, то ж описаний мною внутрішньоцерковний тренд може бути й міфом, але таким, який вкорінений в масовій свідомості більшості українців з обох боків церковної огорожі.

Отже, очевидно є невідповідність зовнішніх (суспільним) і внутрішніх (церковних) трендів щодо суспільного устрою в цілому і внутрішнього устрою релігійних спільнот, зокрема Православ'я, незалежно від приналежності до Московського чи Київського патріархатів (хоча про більш-менш схожі проблеми говорять і представники інших релігійних спільнот).

Зовнішні (суспільні) тренди	Внутрішні (церковні) тренди
Відкритість	Закритість
Єдність	Розділення
Позаконфесійність	Ексклюзивізм
Плюральність	Догматизованість
Мережевість	Ієрархічність
Демократичність	Фундаменталізм
Толерантність	Ворожнеча (Hate Speech)
Свобода	Тоталітарність

Українське суспільство, яке поступово виходить з радянського тоталітарного минулого і намагається будувати демократичну країну, прагне і вимагає більшої свободи, відкритості, плюральності і толерантності, в т.ч. і від релігійних спільнот.

Натомість, релігійні спільноти (особливо православні) продовжують бути закритими, жорстко ієрархізованими на зразок середньовічних, імперських і тоталітарних політичних і державних структур. Більш того, відчувається незбагненна ностальгія за перебуванням у радянському атеїстичному гетто. Ієрархи і духовенство старшого покоління відверто не люблять демократію і живляться апокаліптичними міфами щодо західного світу і європейських цінностей. Церковні люди ностальгують за тоталітарною і деспотичною владою, одночасно вибудовуючи власні організаційні структури і відносини всередині них, відверто потураючи при цьому людську гідність і забуваючи про Христову заповідь любові. Притаманний Церкві консерватизм дуже часто межує з відвертим фундаменталізмом, традиціоналізм з фарисейством, догматичність з нетерпимістю до того, хто вірує або мислить інакше. Ставлення до інших релігійних спільнот базується на апологітичних (захисних) міфах, які малюють в негативних фарбах, а іноді відверто демонізують представників інших релігій та конфесій. Hate Speech - мова міжконфесійної, а іноді і міжнаціональної ворожнечі, є нормою у конфесійному вихованні вірних, яке базується на власній ексклюзивності і зверхності щодо інших.

В Україні розвивається громадянське суспільство, яке будує свої мережеві зв'язки. Беручись за спільну справу захисту і розбудови країни, українці, які належать до різних релігій і конфесій, створюють позаконфесійні або міжконфесійні об'єднання. Натомість, церкви продовжують бути жорстко ієрархічними структурами, а сам термін "соборності" і "соборноправності" – тут під підозрою.

Суспільство бажає єдності церков, але негативно ставиться до розв'язання міжконфесійних конфліктів силовими методами. Але церковна свідомість не мислить іншого, ніж адміністративно-ієрархічний, формату єдності, реалізація якого неможлива в суспільстві, де Церква відокремлена від Держави та існує свобода совісті, світогляду та віросповідань.

Відкрите Православ'я як можливість

Те що Православ'я тяжіє до консерватизму, а іноді і до фундаменталізму, не є новиною. Але після початку «перестройки» в СРСР, падіння богоборчого атеїстичного режиму і розпаду комуністичної імперії, коли до віри навернулися мільйони людей, здавалося б, що Церква має бути совістю і дороговказом для народу, який виходить з полону рабства до свободи. Саме з такими сподіваннями наприкінці 80-х – напочатку 90-х років ХХ століття до Церкви прийшли люди, які потім

протягом 20-25 років займалися релігійною освітою і просвітою, створювали медійні і видавничі проекти, брали участь в діалозі з суспільством. Ці люди стали невід’ємною і дієвою частиною українського Православ’я. Одночасно вони продовжували бути активною і невід’ємною частиною українського громадянського суспільства. Саме в цьому середовищі очевидною стала невідповідність суспільних сподівань щодо Церкви і її внутрішнього потенціалу.

Після Революції гідності стало очевидним, що надії і сподівання на суспільні зміни неможливі без глибинної світоглядної зміни. Тоді багато говорили про європейські цінності, але для нас це дорівнювало цінностям біблійним і євангельським, які лежать в основі цінностей загальнолюдських.

Саме в такому зовнішньому контексті, а також через усвідомлення власної відповідальності за долю своєї Церкви, де очевидно починали брати гору фундаменталістські й ізоляціоністські тенденції (які ще й підігрівалися ззовні ідеями “руського мира” і “політичного православ’я”), а також власного народу, який прагнув змін, але перестав відчувати підтримку і розуміння від ієрархії Церкви, з якою віросповідно не збирався поривати, було сформульовано ідею Відкритого Православ’я як власної самоідентифікації і можливої перспективи для православної спільноти.

Відкрите Православ’я – це...

Для нас Відкрите Православ’я – це:

- Православ’я відкрите до суспільства і людей;
- Православ’я відкрите до знань і технологій;
- Православ’я відкрите до діалогу і пошуку відповідей;
- Православ’я відкрите до інших конфесій і релігій;
- Українське православ’я, яке відкрите до Світового Православ’я;
- Православ’я, яке відкривається;
- Православ’я, яке відкриває себе собі.

Відкрите православ’я – це неієрархічна соборноправна спільнота православних християн з відкритою громадянською позицією, які займаються освітою і просвітою та, спираючись на традиції Православ’я та сучасне знання, намагаються втілювати біблійні цінності у власному житті та спільних проектах. Неієрархічна не означає антиієрархічна. Це означає свідоме уникання створення паралельних ієрархій чи організаційних структур там, де вже є церковні ієрархії чи відповідні дієві інституції.

Відкрите православ’я не є організацією. Відкрите православ’я це ідея, яку кожен, хто її сприймає, може втілювати у власному житті і у власному проекті. Відкрите православ’я намагається бути відкритою системою. Відкрите православ’я – це мережа людей і проектів. Це об’єднання зусиль і ресурсів кожного заради спільної мети і спільної

справи. Відкрите православ'я – це простір діалогу і пошуку відповідей. Це намагання формулювати образ майбутнього і спроба втілювати його вже сьогодні.

Відкрите православ'я як реальність

Одним з перших проектів, який намагається втілити ідеї Відкритого православ'я в реальності, став Відкритий православний університет Святої Софії-Премудрості, створений в Києві на початку 2016 року тими, хто формулював ідею Відкритого православ'я. Відкритий православний університет не дорівнює ідеї Відкритого православ'я. Це лише одна з можливих спроб реалізації цієї ідеї.

ВПУ не є релігійною організацією і не є конфесійним закладом. Він є громадською організацією, яка об'єднує представників різних релігій і конфесій, а також нерелігійних людей, які займаються освітою і просвітою.

ВПУ є майданчиком для діалогу різних заради спільного майбутнього. Він є просвітницьким проектом, а не класичним університетом, але має освітні програми і співпрацює з українськими та закордонними вишами в царині дистанційної та післядипломної освіти.

Докладніше з Відкритим православним університетом Святої Софії-Премудрості та його проектами можна познайомитися на офіційному сайті [8], на сторінці у Facebook [9] та YouTube-каналі [10].

Іншим проектом, який намагався втілити ідеї Відкритого православ'я в медійному просторі, а також був спробою створювати новий образ православного священика в публічному просторі, став телевізійний серіал “Таємний код віри” [11], який вийшов на найрейтинговішому телевізійному каналі України “1+1” і був розрахований саме на ту аудиторію, яка позитивно ставиться до релігії, але не входить до тих 10-20 відсотків, яких можна вважати “професійними” віруючими. Але і в цьому середовищі проект був помічений і здебільшого сприйнятий позитивно.

Відкрите християнство.

Ідея Відкритого православ'я народилася в середовищі православних християн, але була почутою і сприйнятою представниками й інших християнських конфесій. Наприклад, протягом 2017 року в рамках дистанційної освітньої програми ВПУ “Премудрість-онлайн” [12] було записано курс відомого протестантського богослова Михайла Черенкова “Відкритий протестантизм”, друкована версія якого вийшла у серії “Бібліотека відкритого православ'я” до 500-річчя Реформації. А в березні 2018 року у Відкритому православному університеті відбулася публічна лекція від директора Інституту релігійних наук святого Томи Аквінського о. Войчеха Суровки під назвою “Відкритий католицизм”.

Все це свідчить, що ідея відкритості і діалогу між християнами і з суспільством на противагу закритості і конфесійному ексклюзивізму є актуальною не тільки для православних. Апм цьому нам потрібен новий формат єдності релігійної спільноти. Нам потрібна така єдність, яка не

буде знищувати унікальності кожного. Єдність – це не тільки те, що було в минулому, або має бути у майбутньому. Єдність – це те, що є вже сьогодні, якщо ми спромоглися цю єдність віднайти, досягнути і продемонструвати.

Більше того, якщо ми відкриємо Євангеліє, то побачимо відкритість Ісуса Христа до усіх людей і народів.

Список використаних джерел

1. Архімандрит Кирил (Говорун). Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви.. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018.
2. Аржаковский Антуан. Что такое Православие? - К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018.
3. Черенков Михайло. Відкритий протестантизм. - К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017.
4. http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Religiya.pdf.
5. Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова: <http://razumkov.org.ua>
6. Сайт Релігійно-інформаційної служби України: <https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2017/67269>
7. Facebook-сторінка з матеріалами Круглого столу "Релігійно-конфесійна самоідентифікація населення України за даними опитувань громадської думки": <https://www.facebook.com/events/647188438780122>
8. Сайт Відкритого православного університету Святої Софії-Премудрості: <http://orthodoxy.org.ua>
9. Facebook-сторінка Відкритого православного університету Святої Софії-Премудрості: <https://www.facebook.com/openorthodoxuniversity>
10. <https://www.youtube.com/channel/UCibArbTudp9SZ6A8ESI0Y-Q>
11. Сайт телевізійного проекту “Таємний код віри”: <https://1plus1.ua/taemnij-kod-viri>
12. <http://orthodoxy.org.ua/data/vikladachi-i-kursi-premudrosti-online.html>

УДК 271.222

Запорожець Вікторія. Основні аспекти зовнішньоцерковних відносин УАПЦ дев'яностих років ХХ століття

Анотація. У статті Вікторії Запорожець «Основні аспекти зовнішньоцерковних відносин УАПЦ 90-х років ХХ століття» з релігієзнавчої точки зору здійснюється комплексний аналіз інституціалізації УАПЦ у 90-х рр. ХХ ст. в контексті її зовнішньоцерковних зв'язків. Наголошується, що міжцерковні відносини УАПЦ у зазначений період її існування можна охарактеризувати як двовекторні (внутрішньо-православні та зовнішньоправославні). Зазначається, що перший вектор обумовлений процесами взаємодії УАПЦ з УПЦ КП та УПЦ, який відбувався канонічно – собори/засідання комісій, а другий вектор пов'язаний з тим, що УАПЦ намагалася через єпархії Канади та США отримати канонічний статус у Вселенського Патріарха. Разом з тим наголошується, що хоча й наявні були дипломатичні міжправославні відносини УАПЦ, проте все ж наявними були захоплення храмів однієї Церкви в іншої. Доведено, що церковно-державні відносини УАПЦ в означений період можна характеризувати як стабільні, адже їй було надано право звершувати служби та володіти власним майном,